

УДК 37.036:372:74

Художньо-творча діяльність як культурологічна проблема

Володимир Лихвар,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Харківський гуманітарно-педагогічний інститут,

Інна Лихвар,

викладач,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Актуальною проблемою художньої педагогіки є проблема розвитку творчих здібностей людини. Проблема ця потребує теоретичного забезпечення, філософського усвідомлення сучасного художнього процесу і вироблення на цій основі науково обґрунтованої програми оптимізації художньої культури, підвищення її ефективності та дієвості. В останні роки в естетиці помітною стала тенденція пошуку активно-творчої, дієвої сутності мистецтва. Як пояснювальний принцип філософського аналізу мистецтва вибирається дієвий підхід, який дає можливість показати, що художній процес не зводиться до різновиду пізнавального відображення об'єкта, а є особливою продуктивною формою творчого освоєння світу. Мистецтво при такому підході усвідомлюється як форма людської діяльності, а отже, головним предметом розгляду тут стає художня діяльність як спосіб буття, як дійсна субстанція мистецтва. Сама художня діяльність розглядається як один із видів людської діяльності, до яких залучені загальні для всієї людської діяльності принципи класифікаційного і структурно-функціонального аналізу, використовуючи які можна отримати теоретичний опис діяльнісної сутності мистецтва та його впливу на виховання та розвиток особистості.

Проблеми всебічного розвитку людини в умовах суспільної комп'ютеризації все наполегливіше спонукають дослідників складати більш якісне уявлення про можливість мистецтва в загальному розвитку особистості. Вноситься вагоме доповнення в концепцію Б. Г. Ананьєва про основні види людської діяльності. До переліку основних видів діяльності додається естетична. М. С. Каган, розвиваючи ідеї відомих психологів Л. С. Виготського, С. Л. Рубінштейна, В. Г. Ананьєва, О. М. Леонтьєва [2;3;4], доходить висновку, що взаємовідносини суб'єкта й об'єкта можуть проявлятися в чотирьох видах діяльності: перевтілююча (творча), пізнавальна (гносеологічна), ціннісно-орієнтаційна (аксіологічна) й комунікативна (суспільна). Ці чотири види здібностей називають духовними або особистісними потенціалами людини, вони і складають її духовний світ.

Гпроба знайти кореляцію між схильністю людини до мистецтва і якостями вищої нервової діяльності одержала розвиток слідом за І. П. Павловим і в деяких інших дослідженнях. Психологом С. І. Нікіфоровою розглянуті загальні якості художньо-творчих здібностей. Вона виділяє такі ознаки художнього напрямку особистості, як «цілісність сприйняття дійсності», «вразливість», «яскравість образів пам'яті», «інтенсив-

ність роботи уяви». Якщо припустити, що на певному рівні ці якості є специфічними для художньої творчості, то слід було б з'ясувати ступінь їх розвиненості, необхідної для продуктивної художньої діяльності.

дин з напрямків присвячений проблемам сприйняття художнього твору. В центрі уваги знаходиться взаємодія мистецтва і людини. Серед теоретиків і практиків залучення дітей і дорослих до художньої спадщини помітне місце займає А. В. Бакушинський та його соратники і учні: Г. В. Лабунська, Н. П. Сакуліна, С. Д. Левін, В. С. Щербаков, В. П. Юсов та ін. А. В. Бакушинський [1] є автором першої в історії художньої освіти цілісної концепції художнього розвитку дитини.

Нові психологічні і педагогічні пошуки у сучасних напрямках в теорії і методиці розвитку художнього сприйняття школярів відображені в збірнику наукових праць під редакцією Є. П. Юсова.

Однак в більшості праць, які знайшли відображення в педагогічній літературі, психологічні дослідження присвячені самому «механізму» сприйняття художнього твору і, взагалі, не стосуються впливу твору мистецтва на особистість чи впливу особистісних якостей на сприймання твору мистецтва.

Метою статті є аналіз наукової літератури в галузі художньо-творчої діяльності людини та розкриття деяких аспектів діяльної сутності мистецтва як універсального механізму цілісного виховання і розвитку особистості.

Крім цих чотирьох вищеназваних сфер особистості, можна говорити ще про два блоки властивостей. Це *емоційно-вольова сфера*, яка є наслідком взаємодії із середовищем, але вона не є специфічною для окремої діяльності, а слугує «фоном» для кожної з них. А.Н.Леонтьєв підкреслює, що «емоції не підкоряють собі діяльність, а є її результатом й механізмом» її руху» [5, с.197].

Естетична сфера також характерна для всіх видів діяльності. Естетичне най-

більш виявляється в мистецтві. Основне поняття мистецтва — художній образ. Широта образів мистецтва, різноманітність їх змісту, різносторонність зв'язків художнього мистецтва з внутрішнім світом людей, історією суспільства і сучасною дійсністю має глибоке виховне значення мистецтва на свідомість особистості.

Творчі здібності до мистецтва є лише результатом розвитку задатків. Задатки, тобто анатомо-фізіологічні передумови, можуть перетворитись в здібності. Але задатки потрібно перетворювати в здібності лише в певний час. На думку В.Е. Чудновського: «Якщо цей час пропустити, тоді здібності дуже важко, а іноді й практично неможливо розвинути» [6, 34]. Для розвитку здібностей потрібна підсилена діяльність. Але не усяка діяльність розвиває здібності, а лише діяльність, в процесі якої виникають позитивні емоції.

ізним видам обдарованості в науковій психології надані спеціальні визначення: перша — здібність до навчання — визначається як загальний інтелект, друга — творчі здібності — як креативність. Дослідження вчених: В. Е. Чудновський, В. С. Юркевич, О. О. Мелік-Пашаєв, З. М. Новлянська, Б. П. Юсов та ін. [5; 6] установили деякі положення, характерні для розвитку творчих здібностей. Головні з них:

Для високого розвитку творчих здібностей необхідний такий рівень розумового розвитку, який був би трохи вище середнього, тобто без хорошої інтелектуальної основи високий розвиток творчих здібностей неможливий.

Збільшення рівня інтелектуальності не відбивається на розвитку творчих здібностей.

Дуже високий рівень інтелекту, як і його нестача заважають нормальному розвитку творчих здібностей.

Задіяння людини до художньої діяльності неможливе без передачі їй знань, навичок й умінь, а разом з тим опанування практичних навичок та освоєння технічних прийомів — не самоціль занять художньою діяльністю. Вони є лише за-

собом формування естетичного ставлення особистості до дійсності, її глибокого художнього пізнання й відображення в процесі занять мистецтвом.

Педагогічна наука розглядає творчу діяльність людини як повністю свідому діяльність, в процесі якої людина весь час вдосконалюється та духовно збагачується.

Природа художнього мистецтва не може бути зрозуміла без розуміння специфіки мистецтва як особливої форми пізнання та естетичної діяльності людей. Художнє мистецтво при усій його специфіці підкоряється, однак, загальним законам розвитку суспільної свідомості. Загально визнано, що мистецтво розвиває всебічну універсальну людську здібність, яка реалізується в усякій сфері людської діяльності і пізнання: і в науці, і в політиці, і в роботі, і в побуті.

Однак потенціальні можливості мистецтва становляться реально формуючими факторами лише при умові художнього ставлення особистості до самого мистецтва. Виховальний вплив мистецтва на особистість — двосторонній процес. Він являє собою активну взаємодію художнього твору і особистості. І якщо потреби людини в мистецтві не відповідають її соціальним функціям, а сприйняття не адекватне природі самого художнього твору, то дія мистецтва і його прогресивна роль в духовному розвитку особистості і суспільства не здійснюється.

Здійснення діяльнісного підходу стосовно художньої діяльності стикається з окремими труднощами. Одна з них — класифікаційне визначення, і, перш за все, — визначення роду, класу людської діяльності, до якого належить художня діяльність як вид. Проблема побудови класифікаційної системи видів людської діяльності поки що конкретно не визначена, тому дослідники художньої діяльності, не визначаючи її родової ознаки, одразу переходять до видових відмінностей. У загальній теорії діяльності, зокрема у системі форм (видів) діяльності (М.С. Каган), поряд з перетворювальною, пізнавальною

ціннісно-орієнтаційною та комунікативною формами діяльності, теоретично обґрунтована невід’ємна складова людського способу буття і художня діяльність. М.С. Каган у запропонованій системі відводить їй особливу роль як синтезуючій у собі всі основоположні види людської діяльності.

Проте подібна точка зору приймалась не усіма. Так, Л. П. Буєва відзначає: «Не заперечуючи проти синкретичності художньої діяльності, слід зауважити, що... реальною синтезуючою основою усіх видів людської діяльності є не художньо-естетична діяльність, а матеріально-практична». Для визначення діяльнісного статусу мистецтва виявились недостатньо продуктивними і ті типології діяльності, в яких вона могла знайти своє місце лише в системі духовного виробництва.

Отже, проблема діяльнісної сутності мистецтва у художній педагогіці відноситься до вічних проблем. Кожна епоха по-новому відкриває для себе феномен мистецтва, усвідомлюючи його у світлі нових, актуальних для свого часу потреб, цілей та задач.

Із задач сьогочасного розвитку суспільства, поставлених перед школою, в основному розв’язуються дві: передача досвіду знань і досвіду навичок. Не менш важливі для культури суспільства, економіки, моральності — передача творчого досвіду і досвіду емоційно-ціннісного ставлення до світу, — які школа не вирішує. За висловленням Б. М. Неменського: «Із-за намагань забезпечити передачу молоді усіх сторін суспільного досвіду лише через знання і навички ми залишаємось в полоні технократичного мислення... Намагання змінити ситуацію організаційно-економічними засобами дадуть небагато».

Кожна навчальна дисципліна (навіть з гуманітарних наук) не вмщує в своєму об’єкті єдності почуття та думки, оскільки усяка наука — це є область логіки. Чим менше в ній суб’єктивності, тим більше науковості. Наука припускає об’єктивність пізнання, а мистецтво єд-

ність об'єктивного та суб'єктивного. Наука дає знання фактів і об'єктивних законів світогляду. Мистецтво ж розкриває, як людство переживає свій зв'язок зі світом, як ставиться до закономірностей, реальних подій і фактів цього світу.

Мистецтво за способом свого здійснення і за кінцевим результатом не вміщується в рамки власне духовної діяльності. Мистецтво, напевно, слід розглядати як вид практично-духовної діяльності. Задача сучасних винаходів полягала у знаходженні практично-духовного змісту художньої діяльності, визначенні його місця у системі цілісної людської діяльності.

Методологічним ключем вирішення цієї проблеми слугує одне з фундаментальних положень діалектичного матеріалізму — про предметно-перетворюючий характер людської діяльності. Дане положення дає можливість подолати нескінченність розповсюдженого в естетичних дослідженнях підходу, у зв'язку з яким дослідження художньої діяльності усвідомлювалось виключно як опис моменту і процесу народження художнього твору, безпосереднього акту творчості у мистецтві. Наслідком такого підходу є недостатня увага до теорії діяльності, в якій, зокрема, підкреслюється, що сутність ді-

яльності не можна зрозуміти, не виходячи за межі її внутрішньої структури, не даючи їй зовнішніх визначень. Розгадка природи діяльності має коріння не в ній самій, а в тому, заради чого вона здійснюється у тій сфері, де формуються цілі людини та будується образ дійсності, якою вона повинна стати у результаті діяльності.

Література

1. Бакушинский А. В. Психология мышления и проблемы обучения. — М. : Знание, 1983. — 96 с.
2. Выготский Л. С. Психология искусства. — М. : Педагогика, 1987. — 341 с.
3. Каган М. С. О воспитании как специфической социальной деятельности и о роли искусства в нем // Педагогика искусства и школа. — М. : СХ СССР, АПН СССР, 1982. — С. 11.
4. Лосев А. История античной эстетики. — М. : Искусство, 1975. — 776 с.
5. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. — М. : Наука, 1975. — 207 с.
6. Чудновский В. Э. Воспитание способностей и формирование личности. — М. : Знание, 1986. — 80 с.

15.11.2011